

НАВЧАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ

Розглядаються питання розбудови знаннєвої економіки України в контексті необхідності широкого запровадження у навчальні процеси вищих навчальних закладів вивчення питань формування конкурентного середовища та захисту конкуренції.

Завдання створення в Україні конкурентного середовища продиктоване намаганням розбудови ринкової економіки, а вона без конкуренції неможлива. Конкуренція є найхарактернішою рисою, душею ринкової економіки. Вона націлює діяльність виробника на найбільш повне задоволення запитів споживача, стимулює пошук найефективніших шляхів розвитку виробництва, через конкуренцію здійснюються майже всі соціально-економічні процеси в суспільстві. Однак створити в коліс жорстко регламентованій економіці повноцінне конкурентне середовище є надто складним завданням.

Підґрунтям успішного виконання будь-якого завдання є підготовка кваліфікованих кадрів. Розпочинаючи нову справу, слід перш за все створити команду фахівців, які цю справу будуть втілювати в життя. Від того, наскільки кваліфікованою буде ця команда, значною мірою залежить ефективність розпочатої справи. Крім того, важливим фактором є оточуюче середовище, в якому і відносно якого доведеться працювати цій команді. З точки зору конкурентної політики, це, з одного боку, команда фахівців, які безпосередньо здійснюють державне регулювання процесів конкуренції, а з іншого — решта державних структур, які сприяють чи перешкоджають формуванню нормальних умов конкуренції, а також підприємці, діяльність яких власне і регулюється. Якщо всі вони адекватно сприймають необхідність та методи регулювання конкуренції, то поставлене завдання буде виконуватися оптимально. Якщо ж ті, хто регулює, або ті, кого регулюють, не обізнані в основних питаннях конкурентної політики, то важко розраховувати на її успішність.

Економіка України на початку 90-х років тепер вже минулого століття була *суцільно монополізованою*. Чи були ці монополісти слабкими, чи хотіли вони віддавати свою владу? Звичайно,

що ні. З іншого боку, чи була в суспільстві та сила, яка б могла похитнути цю владу монополістів? Очевидно, що ні. По-перше, не було ринкових законів, які могли б стати основою ефективних реформ, їх потрібно було написати та прийняти у Верховній Раді. Ні ті, хто повинен був писати ці закони, ні ті, хто мав їх розглядати й затверджувати, не мали чітких уявлень про те, що і як їм треба робити. Тому якість перших законів лишалась такою, що бажала кращого. Теоретично вони, можливо, були й непоганими, але далеко не завжди враховували реалії життя, оскільки переписувалися із законів розвинених ринкових країн.

Але створити й прийняти закон - це лише півсправи. Його ще потрібно втілити в життя. Саме це й виявилось найбільшою проблемою. Ті, хто повинен був втілювати в життя ці закони, не мали майже ніяких уявлень про ту справу, за яку взялися, їх потрібно було спочатку цьому навчити і створити належні умови для роботи. Як навчати цих людей, якщо жоден навчальний заклад не мав не тільки відповідної спеціальності, а й навіть відповідного курсу. Не було, і до цього часу немає відповідних підручників. Крім того, на навчання потрібен час. Його, звісно, не було, бо країна очікувала негайних результатів.

З перших же днів діяльності Антимонопольного комітету України (АМК) від нього очікували повноцінної роботи, спрямованої на захист конкуренції, проведення демонополізації і створення конкурентного середовища. Питання були настільки гострими та динамічними, що не можна було зволікати. Швидкими темпами здійснювалася приватизація, формувалися пропорції виробництва, які без відповідного контролю могли стати підґрунтям загрозованої монополізації найважливіших ринків. Тому і навчання кадрів, і розробка відомчих нормативних документів здійснювалися паралельно з розглядом конкрет-

них практичних проблем, тобто безпосередньо в процесі своєї прямої діяльності, так би мовити, в ході бойових дій. Люди працювали по 12-14 годин майже щодня. Ця виснажлива робота була під силу лише справжнім ентузіастам. Але цим людям все ж таки потрібно було створити належні умови праці. Цього, на жаль, не було зроблено. Ні зарплата, ні матеріально-технічні умови для ефективного проведення розслідувань, ні розгорнута система підготовки кадрів так і не були створені. А тому в Комітеті та його територіальних відділеннях висока плінність кадрів. Прикро, що змушені переходити на іншу роботу люди, які мають неоціненний досвід і знання, набути які у ВНЗ поки що неможливо. Тим паче прикро, що, перейшовши в інші структури, вони часто використовують свої знання проти АМК і нерідко консультують підприємців, як обійти вимоги конкурентного законодавства. На сьогодні лише незначна частина фахівців органів АМК здобула відповідну освіту. Більшість працюючих тут спеціалістів набули фахові навички безпосередньо в процесі роботи і не мають ґрунтовного знання тієї справи, якою займаються.

Подивімося тепер на іншу силу, яка повинна була забезпечувати втілення в життя ринкових методів господарювання. Зрозуміло, що тільки на ентузіазмі фахівців АМК створити у вкрай монополізованій країні конкурентне середовище неможливо. Тут мають бути задіяні *керівники всіх рівнів влади*. Але чи зацікавлені вони були у тому, щоб змінювати налагоджений ритм життя. Більшість керівників не розуміла і не хотіла ніяких суттєвих змін. Річ у тім, що ринковий механізм господарювання багато в чому робить непотрібною управлінську роботу в тому вигляді, в якому вона здійснювалась протягом багатьох років планового господарювання. Різні рознарядки, вказівки що виробляти, куди везити, кому продавати і за якою ціною з посиленням самостійності приватних власників все більше перетворювались на архаїзми, які слід було викоринювати. А хто ж цього хотів? Влада так просто не віддається. Тобто значна частина управлінців була об'єктивно не зацікавлена у створенні рівних конкурентних умов. До того ж вони, як правило, не мають і відповідної фахової підготовки, розуміння суті та переваг тих процесів, які є наслідком конкуренції. Звідки ж візьметься це розуміння, якщо в програмах навчальних закладів економічного та юридичного профілю немає обов'язкового курсу з конкурентної політики, немає відповідних підручників та наукових досліджень.

Тобто у вкрай монополізованій економіці України практично не було тієї потужної сили, яка б свідомо *могла і хотіла* суттєво похитнути владу монополістів. Але попри все в країні поступово розвивається конкуренція товаровиробників. У чому тут причина? Якщо нормальні умови для формування ефективної конкурентної політики так і не було створено і немає впливових сил, зацікавлених у цих процесах, що ж тоді сприяло стійкому становленню конкурентних відносин. Ці процеси набувають все більшої ваги, з одного боку, завдяки тим ентузіастам і в АМК, і в деяких урядових структурах та інших органах влади, які самовіддано намагаються таки проводити ефективні перетворення економіки, а з іншого боку - завдяки тим зовнішнім факторам, які просто не можуть не впливати на стан економічного середовища в Україні. Якщо навколо нас всі країни проводять приватизацію, більшість країн світу створюють конкурентні та інші ринкові органи, то ми просто не можемо цього не робити. Важливе значення тут має також вплив світової громадськості, яка всіма своїми діями підштовхує нас до просування шляхом реформ.

Вкрай важливе значення для створення конкурентного середовища в Україні мали *приватизація та демонополізація* економіки. Ці процеси підштовхнули до формування великої кількості приватних підприємств, які в багатьох випадках створили гідну конкуренцію колишнім державним монстрам. Кількість і види організаційно-правових форм господарювання суттєво змінилися. З'явилися такі принципово нові форми, як сімейні, приватні, спільні підприємства, фермерські господарства, різні види господарських товариств. Навіть ті структури, які були створені не завжди чесним, а часто і, прямо сказати, кримінальним шляхом, теж влилися у загальні процеси конкурентної боротьби.

Таким чином, як результат усіх цих законних і незаконних процесів в Україні почало створюватися конкурентне середовище. Потужні державні монополісти, які раніше мали необмежену владу, значно поступилися цією владою приватному бізнесу. Станом на початок 2003 року в Україні нараховувалось 823 тисячі підприємств недержавної форми власності [1]. У виробництві промислової продукції доля недержавного сектору, який складається з приватизованих та новостворених підприємств (у тому числі малих та середніх), становила у 2002 році більше 80 %. І це офіційна статистика. А якщо додати сюди ще

тіньовий сектор, то доля недержавних структур буде ще вищою. Нові самостійні власники, прагнучи до постійного збільшення своїх прибутків, намагаються розвивати саме ті напрямки діяльності, які забезпечують найбільший попит суспільства. Спрямовуючи свою діяльність у найприбутковіші сфери, вони саме й створюють реальне конкурентне середовище. Структура виробництва нарешті почала прилаштовуватися до структури попиту. І відбувається це не у вольовий спосіб завдяки рішенню чиновника, а значною мірою ринковим шляхом.

Отже, одним із важливих результатів ринкових перетворень є формування в Україні реально дієвого конкурентного середовища. Тобто чітко окреслюється і третя сила - вже сформований у нас *клас підприємців*, відносно діяльності яких відбувається регулювання конкуренції і більшість з яких об'єктивно зацікавлена у встановленні чітких правил гри на відповідних ринках. Однак і ці люди через недоліки системи підготовки та перепідготовки кадрів не є достатньо обізнаними з основними вимогами правил конкуренції, встановлених у нашій державі. Крім того, вони не часто мають бажання їх вивчати, оскільки не завжди вірять, що ці правила діють на практиці. Насправді об'єктивні правила конкуренції діють і в нашій країні, однак, на жаль, на заваді часто стоять саме ті сили, які повинні захищати конкуренцію.

* * *

Таким чином, з усіх видів управлінської діяльності в Україні захист конкуренції є найбільш

недослідженим питанням. Якщо в інших напрямках були хоч якісь напрацювання, то тут маємо суцільне біле поле. Літератури немає, підручники відсутні, навчальні заклади не готують відповідних фахівців управлінської діяльності, а широкі верстви населення, і зокрема підприємці, не мають елементарних уявлень про свої права і можливості захисту.

Тому на сьогодні вкрай важливо приділяти серйозну увагу **просвітницькій діяльності** з цих питань. *Слід широко розгорнути навчання підприємців, державних службовців, всіх, хто бажає вивчати основи конкурентної політики.* Давно назріло запровадження відповідних курсів у вищих навчальних закладах. Вивчення цього курсу має стати невід'ємною складовою підготовки економістів та юристів. Навіть у загальноосвітніх школах не зайвим було б запровадження відповідних програм навчання, з тим щоб нове покоління усвідомило необхідність вивчення фундаментальних основ ринкової економіки.

У цій справі важко переоцінити **роль науки**. Але, на жаль, фінансування цієї сфери сьогодні є одним з найбільш вразливих питань. Тому вважаємо за необхідне звернутися до світових організацій, які мають намір допомогти Україні у просуванні шляхом ринкових перетворень, надати допомогу саме в плані підтримки наукових досліджень. І це не обов'язково має бути лише грошова допомога. Певною мірою вона може бути замінена наданням наукових розробок з узагальненим досвідом розвинених країн у сфері розбудови і захисту конкурентного середовища.

Статистичний щорічник України за 2002 рік.- К.: Техніка, 2002.- С 307.

Z. Borysenko

TEACHING COMPETITION

This article is about questions of building «knowledge-based economy» in Ukraine. And about that part of it, in which it is concerning to necessary of wide application, in programs of higher education establishments, questions connected with formation of competition and protection of that competition.